

NASTAVNO-NAUČNOM VEĆU FILOZOFSKOG FAKULTETA U BEOGRADU

Nastavno-naučno veće Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu nas je na XVIII redovnoj sednici 2. aprila 2015. izabralo u komisiju za ocenu i odbranu doktorske disertacije Jonska ostrva 1774-1815. MA Harisa E. Dajča, asistenta Odeljenja za istoriju Filozofskog fakulteta. O disertaciji podnosimo sledeći izveštaj.

1. Osnovni podaci o kandidatu i disertaciji:

Haris (Eduard) Dajč rođen je 1. aprila 1983. u Beogradu, gde je završio osnovnu školu i gimnaziju. Osnovne studije istorije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu završio je prvi u svojoj generaciji, 2007. Master studije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu završio je 2008. Master rad *Uticaj Helenizma u Jugoistočnoj Evropi. XVIII i XIX vek* bilo je prvo istraživanje u kojem je koristio neobjavljenu arhivsku građu iz Britanskog nacionalnog arhiva (TNA). Dalje postdiplomske studije je nastavio u Londonu na UCL-u (University College London). U Školi za Slovenske i Studije Istočne Evrope (School of Slavonic and East European Studies) završio je master studije Centralnih i jugositočnih evropskih studija (Central and South-East European Studies) 2010, pošto je odbranio master rad *Sava Slope and its Historical and Urban Development From Early XIX Century Until Second Half of XX Century*.

Od jesenjeg semestra 2009. uključen je u nastavu na Odeljenju za istoriju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, na predmetima Rana moderna istorija, Opšta istorija XIX i XX vek, Istorija SAD država i društvo. Od juna 2010. angažovan je na projektu Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije "Modernizacija zapadnog Balkana" kao istraživač pripravnik. Septembra 2010. postao je sekretar Centra za saradnju sa UCL-om. Zahvaljujući radu osnivača centra, prof. dr Nikole Samardžića i koordinatora centra, Haris Dajča, pokrenut je i zajednički master program, na srpskom i engleskom jeziku, Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i UCL-a. Od 2011. angažovan je kao sekretar novog projekta Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja "Modernizacija zapadnog Balkana" (2011-2015). Iste godine je izabran za istraživača saradnika. Za asistenta na odeljenju za istoriju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu izabran je u februaru 2013. upisao je doktorske studije 2009. na Katedri za opštu istoriju novog veka, mentor prof. dr Nikola Samardžić. Tema doktorske disertacije pod naslovom *Jonska ostrva 1774 - 1815* odobrena je na sednici Veća naučnih oblasti društveno-humanističkih nauka Univerziteta u Beogradu 1. aprila 2011.

MA Haris E. Dajč je do početka 2014. objavio 13 naučnih radova u časopisima, te zbornicima radova sa međunarodnih konferencija (European States at the Porte During Critical Years of the French Revolution (1792–1794). *Belgrade Historical Review* Vol. 4 2013. 101-121 [COBISS.SR-ID 202598668]; *Balkan Pact and Yugoslavia, Limes plus*, Volume 1/2013,

Hesperia Edu Beograd. ISSN 1820-0869.109-122 [COBISS.SR-ID 199088908]; Greece as seen by British contemporaries 1862-1863: The beginning of the new epoch in the relations of two kingdoms, Belgrade Historical Review Vol. 3 2012. 179-195. [COBISS.SR-ID 194215180]; Razvoj i propadanje savskog priobaja, Limes plus, Volume 1-2/2012, Hesperia Edu Beograd. ISSN 1820-0869. 123-138. [COBISS.SR-ID 523656343]).

Haris E. Dajč je u periodu 2010-2014. boravio na nekoliko studijskih i arhivskih istraživanja u Velikoj Britaniji. U periodu 2011-2014 učestvovao je na 14 međunarodnih i domaćih naučnih skupova (San Diego, Helsinki, Zagreb, Rim). Maja 2014. dobio je stipendiju Coimbra grupe evropskih univerziteta za studijski boravak do tri meseca u Veneciji i Padovi u toku 2015. Stipendiju je dobio kao najbolji kandidat iz država Zapadnog Balkana. Januara 2015. bio je stipendista "Nahum Goldmann" fondacije. Odlukom Skupštine Grada Beograda imenovan je za člana Programskog odbora komisije za "Staro sajmište" novembra 2014. godine. Član je izvršne redakcije časopisa "Limes plus" od 2012. i sekretar je "Naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture" od 2010. godine.

Doktorska disertacija MA Harisa Dajča *Jonska ostrva 1774-1815.* sadrži 244 stranice i sve propisane elemente: rezime na srpskom i engleskom, izjave o autorstvu, o istovetnosti štampane i elektronske verzije rada, i o korišćenju kojim je autor osvlasio Univerzitetsku biblioteku Svetozar Marković da u Digitalni repozitorijum unese doktorku disertaciju. Osnovni tekst je na str. 1-230, spisak izvora i literature na str. 231-244.

2. Predmet i cilj disertacije:

Predmet doktorske disertacije MA Harisa Dajča *Jonska ostrva 1774-1815.* je istorija velikog i važnog razdoblja koje je proteklo od početaka prodora Rusije i njenih interesa u istočno Sredozemlje (Kučuk-kajnardžijski mir 1774), do opšteg smirivanja međunarodnih odnosa gašenjem Napoleonove epohe (Bečki kongres 1814/15). Važna uloga Jonskih ostrva u navedenom periodu nalagala je dubinsko ispitivanje, na osnovu do danas neistražene građe, najvažnijih istorijskih pojava, od međunarodnih odnosa, do svakodnevnog života, običaja, ekonomije, prava i institucija. Istraživanje se od samih početaka suočavalo s kompleksnim izazovima i unutrašnjih društvenih i institucionalnih posebnosti Jonskih ostrva, i okolnostima u kojima su one prolazile kroz etape, koje su se brzo menjivale, mletačke, francuske, ruske i britanske vlasti, do sticanja autonomije u sastavu britanske imperije. Mali i nerazvijeni prostor Jonskih ostrva u ovom periodu postao je, između ostalog, predmet složenih koalicija u toku Napoleonovih ratova.

Problematika Jonskih ostrva, i unutrašnjih i međunarodnih odnosa, na kraju XVIII veka, podrazumeva uvažavanje kontinuiteta mletačke uprave, čije su se institucije, podrazumevajući pravni i kulturni okvir, počele suočavati sa složenim spoljnopolitičkim izazovima i čestim promenama vlasti. Mletačka uprava doprinela je nastanku specifičnih društvenih odnosa, koji su se izložili naglim i veoma promenljivim iskušenjima. Autor je temu postavio proučavanjem

obimne neobjavljene i objavljene građe, i velikog broja narativnih izvora, služeći se i ličnim iskustvom u plovidbi Jonskim ostrvima i izvanrednim poznavanjem topografije, lokalnih naravi i običaja. Utvrdio je da kontinuitet pravnih institucija, bez obzira na promene, podseća na kontinuitet društvenih fenomena. Zato je odlučio da je epohu koja je nastupila nakon Mira u Kampoformiju 1797. neophodno posmatrati u svetlosti poslednjih decenija istorije Mletačke republike i unutrašnjih odnosa grčkih zajednica na pojedinačnim ostrvima. Okolnosti u kojima se Rusija pojavila kao jedan od odlučujućih činilaca na istočnom Sredozemlju autor je razmatrao pre svega na osnovu britanskih diplomatskih izveštaja koji nude najpreciznije činjenice i, istovremeno, opšte uvide u događaje i procese. Raspored zvanične dokumentacije i narativnih izvora u itraživačkom postupku morao se prilagoditi, u široko obuhvaćenoj epohi 1774-1815, pitanjima koja su se, u toku vremena, smenjivala kao prioritetna, diplomatija, ratovi, svakodnevni život, pratili promene u domenu institucija, ekonomije i društvenih struktura. Istraživanje je od početaka usmereno i na odnose s kopnenim zaleđem, pre svega Epirom i Peloponezom. najvažniji, uzimajući u obzir i veze sa Albanijom, Dalmacijom, Apulijom, Sicilijom i Maltom. Autor je takođe bio svestan opšteg konteksta političkih i društvenih promena, u kojima se mogu pratiti procesi nastanka moderne Grčke, Srbije, Crne Gore i ujedinjene Italije, i razvoja albanskog nacionalnog pokreta.

3. Osnovne hipoteze istraživanja:

Istraživanje Jonskih ostrva od 1774. do 1815. krenulo je od pretpostavke da u nauci postoji potreba za jedinstvenim uvidom u celinu istorije promena i preobražaja, uokvirenu važnim odlukama u međunarodnim odnosima, koja će biti rekonstruisana pre svega na osnovu neobjavljene i neistražene arhivske građe. U historiografiji je, na primeru navedene opšte problematike, primetna jedna praznina. O Jonskim ostrvima je najveći broj radova, i oni su istraživački i analitički ujedno najvredniji, nastao u britanskoj i američkoj historiografiji, ali su se istraživanja pretežno usmeravala na domen britansko-ruskih odnosa. Pojava ruske flote na Jonskim ostrvima bila je izuzetna pojava koja je najavila značajnu promenu snaga na istočnom Sredozemlju, i budućnost ruskih uticaja u Jugoistočnoj Evropi. Međutim, izvan okvira diplomatske i vojsne istorije, prostor Jonskih ostrva u ovom periodu anglosaksonskim istraživačima nije bio naročito zanimljiv. Njihova unutrašnja istorija privlačila je italijanske istraživače, ali su se oni mahom zaustavljali na periodu do 1797, ili su pratili sudbinu mletačkih institucija pod francuskom upravom. Autor disertacije je u istraživanje inače uvrstio i rezultate grčkih istoričara, koji su se naročito bavili razvojem trgovine, ali su pretežnu pažnju ipak usmeravali na vreme od početaka Grčke revolucije 1821. Savremena hrvatska historiografija omogućila je važne uvide zasnovane na potrebi da se Jadransko-jonski prostor posmatra kao celina u smislu sličnosti i uzajamnosti konjunktura, strateške važnosti za Veneciju, potom i Francusku, za poršlost pravnih institucija, običaja, mentaliteta, verskog pluralizma i svakodnevnog života, a naročito je solidno ispitano razdoblje francuske uprave. Najzad, ovo istraživanje bilo je neophodno kako bi se korigovalo i odsustvo istraživanja jonskog prostora u srpskoj nauci, i eventualni nedostaci u postojećoj studiji Petra Milosavljevića koja je zasnovana

na ruskim izvorima i usredsređena na hroniku događaja, često suvišnih činjenica, iz diplomatske i vojne istorije. Autor je istakao da "jedini noviji domaći rad koji dublje razmatra problematiku Jonskih ostrva jeste rasprava istoričarke Marije Kocić koja je pružila uvid u odnose Ali-paše i poslednjeg venecijanskog providura Vidmana u vezi sa pograničnim sporom u Ambrakijском zalivu koji je ostao nerešen do pada Venecije".

U metodološkom postupku ove disertacije centralno mesto dobila je arhivska građa iz Londona i Venecije. Iz Britanskog nacionalnog arhiva u Londonu (The National Archives) istraženi su fondovi FO 42, za period 1778-1820, FO 348. proučen u periodu 1793-1807. a specifičan je jer se odnosi na poslovno-pravnu korespodenciju građana sa Zakintosom, Krfa, Itake, Lefkade i Kefalonije i njihovih poslovnih partnera, FO 81. koji sadrži britanske izveštaje iz Venecije, FO 78. koji se odnosi na Tursku i inače se smatra jednim od najznačajnijih fondova za istoriju Osmanskog carstva od 1780. do početka XX veka, itd. U okviru odeljenja CO (Colonial Office), proučeni su fondovi CO 136, koji se odnosi na Jonska ostrva i pruža uvid u korepsodenciju između britanskih vojnih i civilnih zapovednika na ostrvima, kao i dopise građana britanskim činovnicima, CO 412 gde je Ustav Jonskih ostrva iz 1817. koji je osnova za britansku upravu, CO 323 koji se odnosi na britansku opsadu Malte. Iz sektora SP (State Papers), proučeni su fondovi SP 97, s pismima ambasadora iz Carigrada, i SP 99. U okviru odeljenja WO (War Office), proučen je fond WO 17 koji se odnosi na Maltu 1808.

Drugi važan korpus građe je ona koju je priredio Filipo Paladini o generalnom providuru Vidmanu (1794-1797) i dokumenti koje je objavio Fausto Sartori o generalnom providuru Alvizu Foskariju (1782-1783), i sadrže celokupnu korespondenciju koju su generalni providuri održavali s Venecijom i drugim venecijanskim službenicima na Jonskim ostrvima, itd. Svi objavljeni italijanski izvori potiču iz Državnog arhiva u Veneciji (Archivio di Stato di Venezia).

Od izuzetne su važnosti francuski narativni izvori o svakodnevnom životu, običajima, izgledu naselja i društvenim strukturama. Britanski putopisi, inače poznatiji, posvećuju dosta pažnje odnosu Grka i s drugim etničkim grupama, od kojih su Albanci najmnogobrojniji.

4. Kratak opis sadržaja disertacije:

Struktura rada je jednostavna i logična.

Uvod (str. 1-14) sadrži sve formalne i suštinske elemente: istraživačke pretpostavke, podatke o neobjavljenoj i objavljenoj građi i zatečenom stanju u istoriografiji, i osnovni pristup problematici, koji je u prvom delu disertacije tematski i problemski, a u drugom hronološki. Uvod jasno postavlja najvažnija istraživačka pitanja, razrađuje metodologiju i najavljuje strukturu rada.

Prva i druga glava, Naselja i društvena struktura i Administracija (str. 15-58) ukazuju na nameru autora da istakne najvažnije pojedinosti u širokom problemskom i hronološkom okviru istorije Jonskih ostrva u periodu koji ispituje, i posebnosti društvenog uređenja, a u pitanju su zajednice,

svaka sa svojim posebnostima, raspoređene po urbanim i ruralnim centrima najvećih ostrva. Fenomenologija trajnosti društvene i privredne konjunktura Sredozemlja pomogla je autoru da problematici pristupi i dijahronički, na osnovima sopstvenih uvida i iskustava, dok je, istovremeno, ostao veoma obazriv držeći se egzaktnih podataka i proračuna, izvedenih iz istraživanja onovremenih svedočanstava. Kako ne bi preterano opterećivao osnovni tekst, a toga se držao racionalno i disciplinovano i prilikom ispisivanja preostalih glava u disertaciji, autor je sve podatke koje je smatrao dragocnim, a bili su od manje važnosti za analizu, ili za rekonstrukciju najvažnijih događaja, smeštao u napomene, čiji je sadržaj i raspored jedna posebna vrednost ovog rada. U ovoj glavi autor je istražio sledeća pitanja za koja je smatrao da su od prvorazredne važnosti: naselja i poreklo stanovništva, društveno raslojavanje u kontekstu lokalnih prilika i mletačke vladavine, struktura naselja i njihov teritorijalni raspored, uloga mletačkih institucija, kulturno prožimanje domaćih i mletačkih uticaja. Od izuzetne su važnosti analize koje su uputile na mesto pojedinaca iz lokalnog društva u mletačkoj institucijama čime je obezbeđen kontinuitet i institucija i kulturnih specifičnosti koje je autor obradio u glavi koja se odnosi na administraciju. To je doprinelo specifičnosti Jonskih ostrva kao relativno najrazvijenije celine u budućnosti koja je usledila, u sastavima nezavisne grčke države, od 1864.

Treća glava, Privreda (str. 59-85) pre svega se bavi analizom konjunktura, institucija i ljudskih potencijala. Izvori su omogućili autoru da zaključi da je hronično siromaštvo ostrva posledica i opštih okolnosti, pre svega ograničenih resursa u primarnoj proizvodnji, dok stanovnici nisu bili u stanju da koriste geografske prednosti i strateški položaj kako bi se privrednim razvojem pokrenule društvene promene. Sami osvrljeni snosili su odgovornost budući da je pod njihovom pretežnom kontrolom bila ostrvska administracija, bili su preterano skloni zaštitnim regulacijama, dok privredne, time i društvene promene nisu odgovarale interesima tradicionalnih elita koje su strahovale od narušavanja uspostavljene klasne diferencijacije. U hronici ratova u toku druge polovine XVIII došlo je i do pada obima trgovačke razmene, a naročito u ratovima između Francuske i Velike Britanije. U poslednjim decenijama svoje uprave Venecija više nije bila u stanju da kontroliše privredni život ostrva, već se posvetila političkim i strateškim prioritetima. Neefikasnost odbrane omogućilo je, štaviše, rast piraterije i razbojništva na kopnu, čemu je doprinio i nered u osmanskoj provincijskoj upravi. Savremenici su već bili svesni i specifičnostima lokalnih mentaliteta, protivljenju ostrvljana "svakoj novini bilo da je to unapređenje proizvodnje novim presama za ulje, korišćenje zapuštene zemlje, razvijanje novih kultura ili otvaranje škola". Venecija, je, pri tom, ostrvima omogućila solidne osnove privrednog i društvenog razvoja (pravnici, lekari, trgovci). Autor je zaključio da je "ostrvska oligarhija sputavala proces izlaska iz siromaštva inače neobrazovanih stanovnika ostrva", i da je "najznačajniji činilac siromaštva bila nepovoljna ekonomska konjunktura s nedovoljno razvijenim i autarhičnim tržištem, dok se izvoz svodio na osnovne i jeftine životne namirnice".

Četvrta glava, Trgovina (str. 86-113) posvećena je privrednoj aktivnosti koja je u najvećoj meri doprinosila unutrašnjoj društvenoj pokretljivosti i odnosima sa okolnim svetom. Rezultati istraživanja važni su i za ispitivanje opšteg konteksta sredozemne trgovine na kraju jedne velike

epohe. Prodor Rusije omogućio je povezivanje s tržištem Crnog mora, mada same trgovinske aktivnosti u odnosu na Rusiju nisu mogle biti značajne. Jonski trgovci su bili prinuđeni da se snalaze u epohi stalnih ratova i promena vlasti. Na izvoz žitarica u Britaniju, koji je u tim godinama postao najvažnija trgovinska aktivnost, uticali su ne samo ratovi, nego i industrijska revolucija, razvoj gradova i povećanja broja stanovnika koji se osećao u širokim evropskim razmerama, i u samoj u Britaniji od kraja XVIII veka. Razvoj trgovine doprineo razvoju trgovačke mornarice Jonskog arhipelaga. Brodovi s Kefalonije i Itake činili su najveći deo jonske trgovačke flote. Poseban izazov trgovini i privrednim aktivnostima bili su gusarenje, piraterija i krijumčarenje, veoma rašireni nakon 1793. Posle pada Venecije 1797. trgovačke veze Apeninskog i Balkanskog poluostrva i trgovina Jadranskim, Jonskim i Egejskim morem ustupile s primat trgovačkim aktivnostima koje su pajale istočnu periferiju Sredozemlja i Britaniju, a najvažnije mesto u toj novoj trgovačkoj mreži zauzeli su trgovci s Jonskih ostrva.

Peta glava, Jonska ostrva 1774-1799 (str. 87-159) analizira poslednje razdoblje mletačke uprave, od Kučuk-kanjardžijskog mira Turske i Rusije, kojim je najavljena budućnost ruskih uticaja na istočnom Sredozemlju i Jugoistočnoj Evropi, do 1797, i početke francuske uprave, 1797-1799. Francuska uprava je uključila Jonska ostrva uvukla u složen splet međunarodnih sukoba na Sredozemlju u epohi Napoleonovih osvajanja. Pošto je Venecija izgubila nezavisnost, sudbina Jonskih ostrva ostala je pre svega vezana za Maltu, Peloponez, Epir i Siciliju, i "prvi put nakon XII veka Jonska ostrva zajedno sa Epirom postala su značajna za sudbinu Napuljske kraljevine i za operacije na Apeninskom poluostrvu". Autor takođe ističe da je "gubitak Jonskih ostrva Francuska skupo platila, jer su ona nakon marta 1799. postala jedna od najznačajnijih baza za operacije protiv Francuske od Levanta do Italije i Malte."

Šesta glava, Jonska ostrva 1800-1807 (str. 160-199) ispitala je najsloženiji period u novijoj istoriji Jonskih ostrva. Jonska republika, osnovana 1800, bila je zanimljiv anahronizam. Po uzoru na Dubrovačku republiku, bila je nominalno podređena sultanu, dok je na njenu politiku uticala Rusija, i svojim prisustvom obezbeđivala njeno postojanje. Još jedna specifičnost bila je u odnosu samih ostrvljana koji su težili da razbiju Jonsku republiku, usled razlika u uzajamnim političkim, trgovačkim i društvenim interesima. Unutrašnje nejedinstvo Republike je u ovom radu prvi put podrobno istraženo. Početak XIX veka važan je i u procesima koji su vodili začetku albanskog nacionalnog pokreta. Velika vrednost ovoga rada je dodatno rasvetljavanje ovog fenomena, a posebno uloge Ali-paše Janjinskog. Uslovi za nastanak albanskog pokreta nastupili su kad je mletački deo Albanije takođe postao deo Turske, čime su uspostavljeni i teritorijalno jedinstvo, i uslovi za razvoj lokalne, provincijalne autonomije, koja se razvijala zavaljujući slabost turskih centralnih državnih institucija, i sve očiglednije slabosti Turske u odnosima i s balkanskim narodima i sa evropskim silama. Značaj Ali-paše podvučen je u ovom istraživanju okolnostima u kojima su Jonska ostrva i Epir pripadali istom prostoru posmatratnom u opštoj svetlosti sve složenijih međunarodnih odnosa, ali i lokalnih privrednih interesa, autonomnih tendencija, itd. Autor je zaključio da su "eksperiment Jonske republike prihvatile sve evropske sile, a poslužio je i potom kao primer za uspostavljanje država i protektorata nakon

Napoleonovog poraza. Jonska republika se u ovom periodu nalazila između ambicioznih planova ruskih vladara i njihovih nemogućnosti da održavaju istureni posed bez britanske i turske podrške. I pored toga što je Rusija bila nekoliko godina skupa sa Velikom Britanijom gospodar istočnog Mediterana i što je svaka promena u Italiji mogla da bude ugrožena ekspedicijom sa Jonskih ostrva, pokazalo se, da su pobeđe i porazi u Severnoj i Centralnoj Evropi važniji nego Mediteranski posedi. Pošto je u junu 1807. poražen Aleksandar I, Jonska ostrva postala su francuski posed."

Sedma glava, Jonska ostrva 1808-1815 (str. 200-220) ispitalo je drugo razdoblje francuske uprave, do 1814, i uspostavljanja britanske vlasti, do Bečkog kongresa i, naročito, Drugog pariskog mira 1815. koji se konkretno odnosio na Jonska ostrva. Autor je pratio događaje do donošenja Ustava 1817, a opštu ocenu britanske vlasti pratio u kontinuitetu koji vodi do uključivanja u nezavisnu grčku državu 1864. Jonska ostrva su se i nakon 1815. razmatrala u opštem kontekstu vojnih i trgovačkih interesa, koje je Britanija počela da brižljivo utvrđuje na istočnom Sredozemlju nakon Napoleonovog poraza. Britanija je, nimalo slučajno, tretirala Jonska ostrva kao da su bilo koja druga prekookeanska kolonija, bili su svesni potrebe da njima upravlja engleska administracija, umesto lokalne, dok je odnos prema unutrašnjim tradicijama i društvenim potrebama bio izuzetno liberalan. Britanski protektorat doprineo je razvoju infrastrukture, trgovine, gradova i obrazovanja. Autor je istakao da su Jonska ostrva, kad su se ujedinila s nezavisnom Grčkom, 1864, bila "najrazvijeniji deo zajedničke nacionalne države".

Zaključak (str. 221-230) nudi još jedan osvrt na ispitivanje činjenice i procese, i sažima tumačenja u pojedinim najvažnijim tačkama doktorske teze.

5. Ostvareni rezultati i doprinos disertacije

Zaključak takođe dopušta da se istaknu konkretni naučni doprinosi istraživanja u celini, i najzanimljivije pojedinosti. Analiza arhivske građe uputila je, između ostalog, na bogatstvo u unutrašnjim razlikama Jonskih ostrva koja su se, iz potreba diplomatske i vojne istorij, izučavala u smislu strateške celine. Unutrašnje razlike bile su posledica posebnosti svakog pojedinačnog ostrva, i spoljnih uticaja. Važan kontrast istaknut je u odnosu s gradovima i manjim naseljima u kopnenom zaleđu. Posebnost najvećih i najznačajnijih ostrva, Krfa, Kefalonije i Zakintososa bila su kulturna i institucionalna obeležja u kojima se osećao neposredan mletački uticaj. Taj uticaj doprineo je, dugoročno, i onom razvoju ostrva koji je nastupio uključivanjem u britanski kolonijalni sistem, uz toleranciju unutrašnjih posebnosti i autonomija.

Važne su i pojedinosti o lokalnim naravima. Autor je uvažavao karakteristike svakog zasebnog društvenog sloja, urbanih i ruralnih sredina i pojedinačnih ostrva, ali nije gubio iz vida potrebu da stanovnike Jonskih ostrva približi opštoj karakterologiji zatvorenog, samozadovoljnog društva, ili života na granici suprotstavljenih sistema, na raselinama krupnih istorijskih procesa koje su diktirali interesi velikih evropskih sila ili privrednih sistema. Autor je obratio pažnju i na

diplomatsku i na narativnu građu, i na eksplicitna i na posredna obaveštenja o običajima, navikama ili pogledima na svet. Ukazao je na potrebu daljih antropoloških istraživanja.

Značaj ispitivanja procesa italijanizacije ne doprinosi, u ovom radu, rasvetljavanju kulturnih slojeva i njihove uloge u razvoju institucija i karaktera kad su u pitanju samo Jonska ostrva. Rezultati ovog istraživanja nude osnov komparativnim analizama sa ostalim sličnim sredinama na istočnoj jadranskoj obali i, istovremeno, doprinos su poznavanju celine sistema funkcija Mletačke republike. Taj sistem funkcija otkrivao je svoju trajnost, nekad i vitalnost, i u administracijama koje su se smenjivale nakon 1797. Upućenost na skromnu ekonomsku konjunturu, prevlast poljoprivredne proizvodnje, velika udaljenost od razvijenih političkih, ekonomskih i kulturnih centrala, sve su to bili opšti uslovi koji su doprinosili nesklonosti stanovnika ostrva da menjaju obrasce ponašanja i odnos prema spoljnom svetu. Autor zaključuje da je tek "razvoj trgovine uz mogućnosti koje su se otvorile stanovnicima Jonskih ostrva kao britanskim podanicima, kao i izbivanja Grčke revolucije u periodu nakon Bečkog kongresa 1815. omogućio razvoj identiteta koji je prevazilazio granice sela, klana ili ostrva". Ispitivanje demografije, naseljenosti tla i lokalnih mentaliteta takođe ukazuje na potrebu dubljih uvida u pojedinosti migracija u tom delu Jugoistočne Evrope. Autor veoma slikovito podseća da je verovatno objašnjenje začaranog kruga siromaštva i ustaljenih oblaka života, mišljenja i uverenja ostrvljana bio u okolnostima u kojima je izgledalo "kao da su oni sami jedni drugima bili najveće opterećenje".

U doprinos rada koji je najopštijeg karaktera spadaju istraživanja koja prate putanju uključivanja Jonskih ostrva u imperijalni sistem Velike Britanije. Taj razvoj odvijao se zahvaljujući i britanskim institucijama, koje su bile u osnovu efikasnosti i sistemske nadmoći Britanije, i konkretnih aktivnosti lokalnih trgovaca koji su počeli da izvoze žitarice u Britaniju, pre svega zahvaljujući svom prodoru na crnomorsko tržište. Jonski trgovci time su, posredno, "utilicali na povećanje trgovačke razmene Velike Britanije i Rusije pošto su ostrva postala britanski protektorat". U disertaciji je detaljno ispitan razvoj jonske trgovine koja je dobro istražena u grčkoj, kao i u rumunskoj i ruskoj historiografiji, u odnosu na period od 1815. Kefalonija, Itaka i Zakintos bili su usmereni na Egejsko i Crno more, i takođe na Siciliju i tržišta zapadne i severne Evrope, dok su Krf i Paksos ostali vezani za jadranski prostor, a Lefkada, zahvaljujući položaju, najviše upućena na kontinent. Ispitni su, nekad i u pojedinostima, krijumčarenje, gusarenje, piraterija i svi izvorima dostupni oblici kršenja zakona i običaja. Autor je utvrdio da se "strah koji trgovci osećaju prema berberskim korsarima ne može da se uporedi ni sa jednim drugim". Pljačke i razbojništva bili su jedan od oblika privrednih aktivnosti Grka, Albanaca i Slovena na Jonskim ostrvima, i, isto tako, u Epiru i na Peloponezu. Autor je utvrdio da su piratske i gusarske posade bile multietničke, u skoro svakoj morao se naći neki "Grk, Albanac, Sloven ili Turčin". U meri u kojoj su to dopuštali izvori, autor je naročito ispitao prisustvo i ulogu Albanaca i "Slovena", naročito na Krfu, gde se pominju i kao pomorci ili trgovci. Ostaje, pri tom, otvorena potreba da se dalje istražuje fenomenologija Ali-paše koja je zanimljiva i u najširim evropskim okvirima, ne samo u svetlosti lokalnih prilika.

Značajan doprinos ove disertacije je i u rekonstrukciji pojedinosti francuske administracije. Jonska ostrva nisu bila izuzetak u smislu jednog istoriskog iznenađenja, uključujući otpore, brzim i dubokim modernizacijskim promenama, u upravi, školstvu, obrazovanju i kulturi. U tumačenjima i sećanju ostrvljana prioritet su, međutim, dobili vanredni nameti, a opterećenje u međunarodnim odnosima uvlačenje u splet međunarodnih sukoba na Sredozemlju. Francuska je kontrolisala Krf, Paksos i Pargu, Britanija sva ostala ostrva, a Turska, odnosno Ali-paša Janjinski, sve preostale nekadašnje mletačke posede na kontinentu. Nov međunarodni kontekst doprineo je, ipak, povezivanju jonskog i jadranskog prostora, naročito pošto je Britanija nakon zauzimanja južne polovine Jonskog arhipelaga prenela ratna dejstva na Jadran. Od izuzetne važnosti bila bi dalja uporedna istraživanja francuske uprave u Dalmaciji i na Jonskim ostrvima, pre svega na Krfu.

Doktorska disertacija MA Harisa Dajča Jonska ostrva 1774-1815. ispisala je jedno od važnih poglavlja istorije istočnog Sredozemlja na samom izmaku vremena koje se ponekad smatra poslednjom epohom razvoja onih struktura koje su doprinosile kontinuitetu kultura, mentaliteta ili pojava dugog trajanja u toku nekoliko prethodnih stoleća. Rad je takođe vredan zahvaljujući otvaranju novih pitanja, bez obzira na to da li su se na ta pitanja uvek mogli ponuditi konkretni odgovori. Osnovne linije promena i razvoja u politici, ekonomiji, ratu ili diplomatiji autor je vešto i značaćki pratio naizgled marginalnim pojavama, poput krijumčarenja, piraterije, razbojništava, lokalnih običaja, naravi, nekad i pojedinačnih karaktera. U hroniku svakodnevice i, istovremeno, prelomnih događaja, uključeno je i neposredno zaleđe, u kojem je istaknuta, i koliko je bilo moguće, dalje istražena ličnost Ali-paše. Konačno, dubinsko istraživanje ostrvljana prema samima sebi otkrilo je potrebu da se odnos prema drugome iz sfere etničkih, verskih i kulturnih odnosa prevede i u sferu interkulturalnih interakcija.

Komisija smatra da je autor temu obradio istraživački i metodološki korektno. Njegov pretežno intiman pristup problematici je posebna vrednost ovog rada. Otac MA Harisa Dajča, Eduard Dajč, objavio je svoj prepev Odiseje (CID, Podgorica), dok je autor odličan poznavalac i ostrva i jonskog akvatorijuma.

6. Zaključak:

Doktorska disertacija MA Harisa E. Dajča Jonska ostrva 1774-1815. u svemu odgovara odobrenoj prijavi teme disertacije. Disertacija je originalan i samostalan naučni rad zasnovan na ispitivanju obimne arhivske i objavljene primarne građe, uključujući onovremene narative. Smatramo da sadržaj, koncepcija, struktura i naučna vrednost rada odgovaraju svim visokim naučnim standardima, i da su se stekli uslovi za njenu javnu odbranu.

Doktorska disertacija MA Harisa E. Dajča Jonska ostrva 1774-1815. važan je doprinos studijama istorije, etnografije i antropologije istočnog Sredozemlja, u epohi koja je, na prelomima drmatičnih političkih promena, u nauci bila zapostavljena u smislu celine i kontinuiteta, naročito svih nepromenjenih oblika života. Autor se držao činjenica i proverenih interpretacija. Njegova

objektivnost pri tom nije bila prepreka i jednom intimnijem uživljavanju u problematiku koja ovoj doktorskoj disertaciji daje i važno lično obeležje.

U Beogradu, 3. aprila 2015.

prof. dr Josip Vrandečić,

redovni profesor

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

dr Marija Kocić,

naučni saradnik

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Miloš Jagodić,

vanredni profesor

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Nikola Samardžić,

redovni profesor

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu